

זבולון אורלב
מנכ"ל משרד החינוך והתרבות

"לימודי ארץ-ישראל" — מוסר אביך ותורת אמך*

לימודי א"י — לימוד אוניברסלי ולאומי גם יחד

אני שמח שנפלה בחלקי הזכות הגדולה להשתתף בחנוכת מכון "ארץ חפץ" ללימודי ישראל במכללת אורות באלקנה. זכות, על שום מה? זכות על שום היות לימודי ארץ-ישראל נדבך יסודי ובסיסי לתשתית חינוכית הכרחית בעיני, בתהליך החינוכי שצריך לעבור כל תלמיד יהודי במדינת ישראל.

כך למדנו גם בפרשת חיי-שרה, שקראנו בשבת האחרונה: אברהם מבקש לקבור את שרה, ובני חת מציעים לו קבורה בחינם: "נשיא אלקים אתה בתוכנו, במבחר קברינו קבור את מתך, איש ממנו את קברו לא יכלה ממך מקבור מתך" (בראשית כג). אולם אברהם מסרב להצעה נדיבה זו, ומבקש שני דברים: א- אחוזת קבר, ולא קבורה; ב- לקנות בכסף את אחוזת הקבר, ולא לקבלה חינם, במתנה — "בכסף מלא יתננה לי בתוככם לאחוזת קבר" (כג, ט). ענין זה צריך הבהרה, מדוע צריך אברהם אחוזת קבר, ואינו מסתפק בקבורה רגילה? מדוע מתעקש אברהם לרכוש זאת בכסף מלא, במקום לנצל הזדמנות ולקבל הצעה של קבלה בחינם ובמתנה?

הגמרא, בברכות יג, אומרת: "תני בר קפרא: כל הקורא לאברהם, אברם, עובר בלאו, שנאמר: 'ולא יקרא עוד את שמך אברם'". שואלת הגמרא "אלא מעתה הקורא לשרה שרי, הכי נמי" יעבור בלאו, כמו לגבי אברהם? עונה הגמרא: "התם הקב"ה אמר לאברהם 'שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה'". על-פי הפשט, הציווי אצל שרה הוא רק לאברהם, ולא לכל העולם.

מרן הראי"ה קוק, בספרו הראשון "עין איה", שהוא פירוש לעין-יעקב, אותו כתב בגיל 19, מפרש את החילוק וההבדל בין אברהם לבין שרה על-פי הפסוק ביחזקאל לט, ב, "שמע בני מוסר אביך, ואל תיטוש תורת אמך" — אברהם הוא אב המון גויים, מביא בשורת המוסר לכלל העולם. אברהם הוא מנהיג ישראל והעם כולו. אין הוא סגור ואין הוא אטום בד' אמות בתוך עם ישראל. אחריותו היא כלפי כל העולם — "שמע בני מוסר אביך", רבקה — "תורת אמך" — היא מייצגת את הפרטיקולריות, את המיוחד והייחודי לעם ישראל, את תורת ישראל. רבקה יש לה מסר ואחריות רק כלפי הבית, רק

* דברים שנאמרו בעת חנוכת מכון "ארץ חפץ" במכללת אורות-ישראל, ביום כו בחשוון, תשנ"ב (3 בנובמבר 1991).

כלפי פנים, רק כלפי עם ישראל.

לכן בני חת מציעים לאברהם קבר חינום — כנשיא אלוהים, כמנהיג שהוא גם שלהם, כאדם אוניברסלי. אולם אברהם יודע כי קבורת שרה צריכה להיות בראיה של "תורת אמך" בלבד — רק של ישראל. ולכן צריך הוא אחוזה בארץ ישראל בקנין מלא ובכסף, לאמור: שרה היא רק של עם ישראל ושל ארץ ישראל.

לימודי א"י — מקצוע לימודים ככל המקצועות

לימודי ארץ ישראל משלבים בתוכם מקצועות הוראה רבים, הרלוונטיים לארץ ישראל: תנ"ך, תורה שבעל-פה, גיאוגרפיה, ביולוגיה, היסטוריה, גאולוגיה וטבע. יחודם של לימודי ארץ ישראל היא בשימת הדגש, בקביעת נקודת העוגן. לימודי ארץ ישראל פירושה לימודי מקצועות ההוראה, תוך מתן מסגרת ערכית מחייבת, תוך מתן רלוונטיות ללימודי מקצועות אלה.

רק לאחרונה החלטנו במשרד החינוך שלימודי ארץ ישראל יהיו מקצוע הוראה, וזאת משום שאנו מכירים בלימודים אלו שהינם תחום לימודי חינוכי. לימודי ארץ ישראל יהיו איפוא מקצוע הוראה לכל דבר, על הזכויות והחובות. יהיה זה מקצוע-רשות בחינוך היסודי, ומקצוע-בחירה בחינוך העל-יסודי. כמקצוע, ימונה עליו מפקח-מרכז (מפמ"ר) ומדריכים במחוזות. תהיה למקצוע זה ועדת מקצוע, המאחדת בתוכה את נציגי תחומי הדעת הקשורים במקצוע זה, והקובעים את תכניות הלימודים. המקצוע יהיה באחריות המזכירות הפרדגונית, כמו כל מקצוע הוראה אחר.

זו החלטה בסיסית ביותר, ויש לה משמעות רבה במערכת החינוך. המודד לחשיבות המקצוע אינו מונח רק בעצם ההחלטה, אלא בעיקר בביצועה וביישומה. אין לנו ענין בהחלטות כדי ל"צור על פי צלוחיתנו", אין לנו ענין בניירות שהם בגדר "חספא בעלמא". יש לנו ענין לקדם ולבצע את ההחלטות, ועל כך אנו שוקדים.

לימודי ארץ ישראל לא ישארו בד' האמות של מקצוע לימודים גרידא. החלטנו על לימודי ארץ ישראל כמקצוע לימודים מפני החשיבות והרלוונטיות של לימודים אלה לתלמיד היהודי בארץ. מפני נימוקים אלה יש צורך שגם מינהל החברה והנוער באמצעות מדריכי השל"ח יפעלו בשילוב ובתיאום על מנת לטפח את הערכיות וההפנמה של המקצוע. מינהל הנוער יפעל כזרוע מטפלת בחינוך הבלתי פורמלי, באמצעות טיולים כתנועות הנוער, בבתי התלמיד ובמתנסים שלימודי ארץ ישראל לא ישארו רק כמקצוע הוראה — כתחום דעת — אלא עוד יותר כתחום חינוכי ערכי משמעותי לחינוך היהודים במדינת ישראל. זהו ייחודו של מקצוע לימודי ארץ ישראל.

בשנים האחרונות ביצענו ניסוי מקיף ומוצלח של לימודי ארץ ישראל בבתי הספר היסודיים ובחטיבות הביניים. הניסוי נערך בשיתוף עם החברה

להגנת הטבע. למדנו בניסוי איך להדריך מורים, להכין תוכניות לימודים וחומרי לימודים, ובעיקר התנסו בהטלת האחריות על המורה להפעלת לימודים אלה. בשנה זו יסתיים הניסוי, תוך ביצוע מעקב ובקרה, ואז תהיה בידי המשרד תכנית שעברה את שלב הניסוי ומוכנה לפעולה.

יש צורך לשים דגש מיוחד למקצוע זה בבחינות הבגרות. צר לי, שער כה לא הכירו האוניברסיטאות במקצוע זה במסגרות מקצועות הבחירה לבחינות הבגרות. נעשה מאמץ מיוחד לשכנע אותם להכיר במקצוע זה, ובכך לתת עידוד משמעותי ביותר להיקף לימודי מקצוע זה לבחינות הבגרות. לא שבחינות הבגרות הן גולת הכותרת, אבל מה לעשות, ובמציאות הנתונה יש להם מסר משמעותי והשפעה מכרעת על היקפי הלומדים במקצועות השונים. אני מאמין, כי נוכל לשכנע את האוניברסיטאות לתת את המשקל הראוי והמתאים ללימודי ארץ ישראל.

על רקע דברים זה, באה אהדתנו ותמיכתנו בהקמת מכון "ארץ חפץ" ללימודי ארץ ישראל במכללת אורות-ישראל. יש לנו תקווה ואמונה, כי מכון זה יוכל למלא את יעודו בתרומה ובסיוע להחדרת מקצוע זה במסגרות החינוך, ולהעניק תמיכה מקצועית ריאליסטית בתחום זה למערכת החינוך. מתוך הכרותי עם ראש המכללה, הרב פליקס, עם ראש יו"ר ועדת ההיגוי להקמת המכון, שרגא פישרמן, ועם ד"ר ישראל רוזנסון, ראש המכון — יש לי ציפיה ותביעה שהמכון ימלא שליחות חשובה בתחום זה.

בימים אלה אנו עסוקים בגיבוש תכניות העבודה של מימצאי בחינות המשוב במיומנויות היסוד בעברית ובחשבון. צריך היה תעוזה רבה ונחישות להחליט על קיום מבחני הישגים ארציים לבדיקת רמת הלימודים. עברנו מבחן זה בהצלחה. צריך היה תעוזה רבה ונחישות להחליט על פירסום המימצאים, הן ברמה הארצית והישובית והן ברמה של מתן התוצאות לכל הורה לגבי ילדיו. עברנו גם מבחן זה בהצלחה. אולם המבחן העיקרי הוא בטיפול החינוכי, הלימודי והמקצועי במימצאי המשוב. עצם קיומם של המבחנים משקף מדיניות חדשה, התובעת תפוקת הישגים ורמת חינוך, ואינה עוסקת רק בתשומות. זו מדיניות הממשיכה לתבוע אינטגרציה ושיעורי למידה גבוהים, יחד עם תביעה ברורה לרמת לימודים והישגים לימודיים. אני מקווה שנעבור גם מבחן זה בהצלחה.

גם בלימודי ארץ ישראל ניבחנו, לא רק כגילוי שאין לנו כיום נחת מהיקף הלומדים ומתכני הלימודים, אלא בעיקר בביצוע מדיניות של רמת חינוך, רמת לימודים ורמת הישגים מוגדרת בתחום לימודי ארץ ישראל.

"שמע בני מוסר אביו, ואל תטוש תורת אביו" היא תורה פדגוגית מובהקת. בנוסף להיותה מסר רוחני באשר לתפקידיו האוניברסליים של אברהם מול תפקידה הפרטיקולריים של שרה. לימודי ארץ ישראל יש בהם מוסר

אוניברסלי, בהיותם משלבים מקצועות הוראה אוביקטיביים; ויש בהם "תורת אמך" — משמעות ערבית, תורנית ורוחנית ליהודי ארץ ישראל.

הקמת המכון היא קניית אחוזה בשדה החינוך, ומשרד החינוך שמח להשתתף בכך גם בכסף עובר לסוחר.